

**Кузьмічова-Кисленко Єлизавета
Володимирівна,**

доцент кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Засади кримінального провадження складають собою систему фундаментальних положень закріплених в КПК України, що визначають суть і порядок кримінального процесу, гарантують права учасників кримінального провадження та є вектором у діяльності учасників кримінального провадження. Разом із тим, беззастережне дотримання засад кримінального провадження є необхідною умовою ефективності самого провадження.

Окрім визначення засад кримінального провадження як таких, що стають індикатором рівня захищеності прав та свобод людини, побудови його системи, визначається, що вони застосовуються у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження (ч. 6 ст. 9 КПК України).

Розглядаючи сучасні підходи до засад кримінального провадження, пропонуємо звернути увагу на положення ч. 5 ст. 9 КПК України, відповідно до якої «Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини», а також ч. 2 ст. 8 КПК України: «Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини».

Вбачається, що законодавець під час прийняття КПК України 2012 року самостійно визначив в якому напрямку має рухатися кримінальне процесуальне право, в тому числі, і сучасні наукові підходи. Отже, сучасні підходи до засад кримінального провадження визначені практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також як основа цієї практики – Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ).

Дослідження КЗПЛ, а також значної кількості рішень ЄСПЛ дає можливість стверджувати, що складно виділити один або декілька напрямків, які є важливими для галузі кримінального процесу. Проте, звернемо увагу на окремі з них.

Так, ЄСПЛ приділяє особливу увагу проблемам забезпечення законності втручання держави в особисте життя людини, обмеження її недоторканості, права на справедливий судовий розгляд справи незалежним і неупередженим

судом. Наприклад, справа «Салов проти України» дає змогу глибше зрозуміти зміст засади верховенства права. Так, ЄСПЛ зазначає, що «право на справедливий судовий розгляд, зазначене в ст. 6 параграфу 1 Конвенції, передбачає повагу до принципу верховенства права. Одним із основних аспектів принципу верховенства права є принцип правової певності, який передбачає, що коли рішення суду стало остаточним, воно не може бути піддано сумніву будь-яким іншим рішенням суду. Відповідно до цього принципу жодна з сторін не може клопотати про перегляд остаточного і обов'язкового рішення переважно для того, щоб заслухати справу знову та домогтися нового рішення у справі. Повноваження судів вищих інстанцій щодо перегляду рішень мають застосовуватися з метою виправлення судових помилок, а не для нового розгляду справи по суті. Перегляд не має розумітися як удавана апеляція, і сама лише можливість існування двох поглядів на питання не є підставою для дослідження перегляду справи. Відступ від цього принципу дозволяється, коли це зумовлено обставинами суттєвого та непереборного характеру [1].

У справі «Резнік проти України», ЄСПЛ зазначає, зокрема, що: «Визначаючи, чи відповідали обшук і вилучення критерію проведених «згідно із законом», Суд встановив, що вони не лише повинні мати певну підставу в національному законодавстві, але й до того ж такий закон повинен бути доступним і передбачуваним, а також відображати принцип верховенства права. Тобто він повинен надавати конкретні процесуальні гарантії для належного захисту особи від свавільного втручання державних органів» (п. 58 Рішення) [2].

У справі «Мельник проти України» ЄСПЛ одноголосно постановив, що було допущено порушення ст. 3 Конвенції «заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження». Так, ЄСПЛ встановив, що «позбавлення свободи часто тягне за собою приниження людської гідності. Ще не було сказано, що затримання після звинувачення як таке зачіпає питання, викладені в ст. 3 Конвенції. Також наведену статтю не можна тлумачити як таку, що містить загальне зобов'язання звільняти особу за станом здоров'я чи доправляти її до цивільної лікарні для отримання специфічної медичної допомоги. Тим не менш, відповідно до цього положення держава має забезпечити особу умовами утримання, які б не порушували її людську гідність, щоб спосіб та метод виконання міри покарання не зумовлювали страждання або труднощі такої міри, які б перевищували неминучий рівень страждань в'язня та щоб з огляду на практичні вимоги ув'язнення його здоров'я та добробут були забезпечені. Оцінюючи умови утримання, треба брати до уваги кумулятивний ефект цих умов, а також специфічні твердження заявника. Наявні 3 складові, які необхідно розглядати стосовно сумісності стану здоров'я заявника та умов його утримання: 1. медичний стан в'язня; 2. адекватність медичної допомоги, яка надається в умовах утримання; 3. доцільність утримання з огляду на стан здоров'я заявника» (п. 93, 94 Рішення) [3].

Фактично ЄСПЛ у своєму Рішенні доповнює норми КЗПЛ і розширює їх зміст, оскільки ані міжнародні документи, ані національне законодавство не в змозі вмістити в собі абсолютно весь обсяг нормативних положень, яким характеризується та або інша засада кримінального провадження.

Стосовно визначення права на справедливий суд, ЄСПЛ встановив, що «право на суд» у сфері кримінального правосуддя є не більш абсолютним, ніж у цивільно-правових справах. До нього застосовуються обмеження (п. 49 Рішення «Девір проти Бельгії»). Проте такі обмеження не повинні обмежувати здійснення права таким чином і настільки, у яких спотворюється сама суть цього права. Вони повинні переслідувати законну мету, крім того, має бути встановлена обґрунтована пропорційність застосованих засобів необхідної мети (п. 37 Рішення «Девір проти Бельгії») [4].

В п. 32 Рішення «Ленгборгер проти Швеції» ЄСПЛ визначив, що для того, щоб встановити, чи можна вважати суд «незалежним», необхідно враховувати, зокрема, спосіб призначення його членів та термін їх повноважень, наявність гарантій проти зовнішнього тиску, і питання про те, чи є орган насправді незалежним. Фактично в своєму Рішенні, ЄСПЛ сформував критерії незалежності суду: - спосіб призначення його членів та термін їх повноважень, - наявність гарантій проти зовнішнього тиску, - чи є орган насправді незалежним [5].

Вбачається, що зазначені критерії в повній мірі можна застосовувати і в національній системі права, зважаючи на її особливості. Частково вказані критерії зафіксовані в Конституції України, зокрема, в ст. 126 «Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України» та інші.

Отже, аналіз засад кримінального провадження у світлі практики ЄСПЛ створює передумови для подальшого реформування чинного КПК з урахуванням європейських стандартів. Це гарантує, що кримінальне провадження в Україні відповідатиме міжнародним стандартам захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Справа «Салов проти України» (Заява No 65518/01). Рішення від 06 вересня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text
2. Справа «Резнік проти України» (Заява № 3175/14). Остаточне рішення від 23 квітня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_006-25#Text
3. Справа «Мельник проти України» (Заява No 72286/01). Рішення від 28 березня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_049#Text
4. CASE OF DEWEER v. BELGIUM (Application no. 6903/75). STRASBOURG 27 February 1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57469%22%5D%7D>
5. CASE OF LANGBORGER v. SWEDEN (Application no. 11179/84). JUDGMENT STRASBOURG 22 June 1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57515%22%5D%7D>

Литвинчук Олександр Іванович

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінальної
юстиції навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх